

KÖNYVESPOLC

Településtörténeti kalauz Komárom-Esztergom megyéről

A szerkesztőkkel beszélget E. Nagy Lajos

Várhatóan rövidesen hatályba lép az iskolákban a Nemzeti Alaptanterv, és vele együtt életbe lépnek a NAT követelményszintjére kidolgozott vizsgarendszerek.

Ez elkerülhetetlenné teszi, hogy az általános és középiskolák is kialakítsák helyi nevelési-oktatási rendszerüket és a NAT-on alapuló helyi tanterveiket. Egyidejűleg lehetőség nyílik arra is, hogy saját tanterveikbe, tananyagukba a lakóhelyről és környékéről szóló legfontosabb ismereteket beépítsék.

Am a pedagógusok e területen többnyire elég kevés gyakorlattal rendelkeznek, és a feltételek sem mindenütt adottak ahhoz, hogy maguk kutassák fel a tananyagként felhasználható hiteles adatokat. Az összefoglaló helytörténeti munkák jelentősége valószínűleg ezért (is) fölerősödik a jövőben. És még valamiért: Komárom-Esztergom megye valamennyi települését részletesen bemutató munka például legutóbb 1937-ben született, mint a „közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye” története. Aligha véletlen tehát, hogy a Veszprémi Akadémiai Bizottság pályázatára beadott kézirat, Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza osztatlan sikert aratva első díjat nyert 1992-ben, és azóta már – megyei és minisztériumi támogatáshoz jutva – kiadás előtt áll. A könyvvé formálódott pályamunka szerkesztőivel, Balogh Ákosnéval és dr. Bárdos Istvánnal, valamint dr. Egressy Ernával munkájuk céljáról, a könyv születésének körülményeiről beszélgettünk. (A kerekasztal-beszélgetésen valamennyi résztvevő jelen volt, válaszait külön nem jelezzük. E.N.L.)

• *Hogyan, milyen előzmények után született az ötlet a pályamunka megírására?*

1989-ben az érdeklődő pedagógusokat már élénken foglalkoztatta a Nemzeti Alaptanterv gondolata. Akkor úgy tervezték, hogy nem vezetik be az általános és középiskolákba egyik napról a másikra; az iskola döntheti el, felkészült-e fogadására.

A NAT gondolata, eszméje részben felrázta a közvéleményt, de ugyanakkor sokan aggodalmaskodtak: képesek-e a pedagógusok a megterhelő óraszám mellett „helyi tananyagot” kiválasztani, összeállítani, hogyan jutnak hozzá a forrásokhoz?

Balogh Ákosné esztergomi tanár, a megyei Pedagógiai Intézet tanácsadója elhatározta, hogy szerkeszteni kell egy olyan forrásgyűjteményt, melyben közreadnak a megyéről egy teljes körű, átfogó bibliográfiát a könyvtárakban használt Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) szerint, továbbá településenként közlik a megjelent és fellelhető művek jegyzékét. Ezt követi egy szikár adatfelosorolás a települések történetéről, kiegészítve ezeket néprajzi, irodalmi, művészettörténeti, egyháztörténeti, ipartörténeti adatokkal, valamint a természeti értékekkel. Az ötlet mellé nem volt nehéz társakat találni: Egressy Erna, a Pedagógiai Intézet igazgatója anyagilag is támogatta az elgondolást, ugyanúgy az akkori megyei tanács. A harmas fölkerlte tehát a helytörténész, pedagógus, levéltáros és más szakmájú szerzőket – összesen vagy húszat – az így nagyobb lélegzetűvé vált munkában való részvétellel.

• *Milyenek Komárom-Esztergom megyében a helytörténeti előzmények? Mennyi a hozzáférhető hiteles forrás és adatközlő, mennyire teljesek a levéltári anyagok? Egyáltalán: mekkora gyűjtőmunkát, milyen módszereket követelt meg egy, a megye valamennyi településéről teljes körű információkat közölni szándékozó munka?*

A megyében a helytörténeti kutatómunkának nagy hagyományai vannak. Olyan összefoglaló művek segítik itt a kutatást, mint Bél Mátyás, Fényes Elek, Pesty Frigyes, Borovszky Sámuel és mások munkái, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ugyanakkor a történelmi Komárom vármegye levéltára gyakorlatilag hozzáférhetetlen (a Nyitrai Állami Levéltár még ma is alig kutatható) és a Veszprém, illetve Fejér megyétől 1950-ben idecsatolt települések – gyakorlatilag a Bakonyalja – történetének feldolgozásához jóval kevesebb forrás áll rendelkezésre, mint Komárom illetve Esztergom vármegyék tele-

püléseikhez. A Veszprém Megyei Levéltár a településekre vonatkozó polgári kori iratanyaga például teljes egészében megsemmisült. A gyűjtőmunka egyik „hozádeka” is az lehet, hogy képet kaptunk arról, mi van, mi nincs: a gyűjtés mintegy kijelölte a jövőbeni helytörténeti kutatások további irányait.

A rendelkezésre álló egy esztendő, de a megfogalmazott cél sem indokolta egyébként a mindenirányú tudományos kutatómunka elindítását. A feladat inkább az volt, hogy a többnyire könyv, folyóirat és kézirat formájában meglévő forrásokat áttekintsék a különböző témakörök gazdái, s ennek alapján rendszerezék az egyes településekre vonatkozóan fellelhető információkat. A VEAB első díjának alapjául végül az így létrejött pályamunka szolgált.

• *A könyvben található szerteágazó ismeretek milyen szerkesztési elvek alapján, milyen szerkezetbe „férték bele”?*

A könyv végső változatának tartalma és szerkezete – sok fejtörés után – a következőképp állt össze. A bevezető után átfogó képet ad a megye köztörténetéről, gazdaságtörténetéről, néprajzáról, természeti értékeiről. A jelszó itt: rövid tanulmányok, gazdag bibliográfia. Utána következik a megye 71 közigazgatási egységbe sorolt településének története ábécérendben, ezt követi egy személy- és helynévmutató. A településekről a könyv széles körből közöl információkat. A településnév keletkezéséről az első okleveles említésen keresztül teljes helytörténeti metszetet ad, egészen az utolsó népszámlálás adataiig. Ezt követi sorrendben a néprajzi áttekintés, rövid egyház- és vallástörténet, benne a katolikus, a református, az evangélikus és zsidó hitközségek adatai, lista a műemlékekről a hatályos műemlékjegyzék szerint és a településhez kötődő képzőművészek adatai, köztéren álló alkotásaikkal együtt. Minden településnél szerepel a jelentős egyházi, közeleti személyiségek, tudományos tevékenységet folytatók, közírók listája a legfontosabb életrajzi vonatkozásaikkal, ábécérendben, műveik feltüntetésével.

• *Mi a kötet konkrét pedagógiai célja, mik alkalmazhatósági területei?*

Meggyőződésünk, hogy a gyermekek és fiatalok történelmi, társadalmi idő- és térszemléletét a „szűkebb haza” nyújtotta közvetlen tapasztalatok útján, valamint az élményszerűen szerzett ismereteken keresztül lehet leghatékonyabban megalapozni és fejleszteni. Ugyanezen élmények és ismeretek személyiségfejlesztési, nevelési lehetőségeket is rejtenek magukban. A szűkebb haza

megismerése például felkelti és táplálja a szülőföldhöz való tartozás, a szülőföld szeretetének érzését, amiből kifejlődhet a hazaszeretet. Vagy egy másik példa: megyénk sok településén élnek együtt szlovákok, németek és magyarok, s ne tagadjuk, élnek még előítéletek. Ha a gyermekek megismerik a betelepítések okát és történetét, egymás kultúráját, ha felfedezik, hogy ezek miként hatottak egymásra, ha értelmi és érzelmi szálak fűzik a más nemzetiségű emberekhez, valószínűleg hamarabb kialakul bennük az egyensúlyban lévő nemzeti és európai tudat. Bár az illetékesek ígérk, hogy rövidesen lesz tankönyvpiac, és az alternatív programok, tantervek választéka is bővül, ezek is csak a közös, az országosan elsajátítandó ismeretek megszerzéséhez nyújtanak segítséget, illetve az egész ország területén használható ismeretanyagot tartalmaznak majd. A szűkebb környezetre, régióra vonatkozó információk nélkül szinte megoldhatatlan helyzetbe kerül az a pedagógus, aki e témakörök tananyagát kívánja meghatározni, s az ennek megfelelő tantervet elkészíteni, holott ezek az ismeretek a legtöbb műveltségi tömbbe jól beépíthetők.

Munkacsoportunk a pályamű elkészítésével e hiány pótlására vállalkozott. A forrásközlés mellett, ahol azt indokoltnak tartottuk, kifejezetten pedagógiai céllal, témák szerint csoportosítva összefoglaltuk a legfontosabb ismereteket is. Arra törekedtünk, hogy a megyére és a településeire vonatkozóan megjelent összefoglaló alapművek mellett a pedagógus-köztudat élő elemeivé tegyük a viszonylag könnyen megszerezhető tanulmányokat, kézikönyveket, olvasókönyveket, monográfiákat, kéziratokat. Pályamunkánk műfaját nehéz volna meghatározni. Nem tanári kézikönyv, nem tankönyv, nem útmutató. Ha az arányokat tekintjük, könyvünk nagyobb mértékben ad közvetett segítséget a pedagógusoknak, mint közvetlenül tananyagként felhasználható ismereteket, hiszen lelke a bibliográfia.

Szándékaink szerint a könyv iskolán kívüli alkalmazhatósága is igen széles körű. Adatgazdagsága és bibliográfiája révén számot tarthat a könyvtárosok, a lokálpatrióták, a helytörténészek, idegenvezetők, a megye különböző településeiről elszármazottak érdeklődésére, és mindenkiére, aki csak egy kicsit is érdeklődik települése iránt: akinek nem csak lakóhelye, de otthona egy-egy város vagy község.

• *Hogyan, mikor, hány példányban jut el a kötet a felhasználókhöz? Ki vállalkozott a kiadásra?*

A kiadó a Komárom-Esztergom Megyei Pedagógiai Intézet. Támogatója Komárom-Esztergom megye önkormányzata, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium s a Lakitelek Alapítvány. A kiadó és a szerkesztők reményei szerint legkésőbb 1993 elejére a mintegy 400 nyomtatott oldal terjedelmű, gazdagon illusztrált könyv elhagyja a nyomdát. Terjesztését a pedagógiai intézet vállalta az iskolákban, de az Új Könyvek segítségével az ország könyvtárai is megismerik és megrendelhetik. Terveink szerint jut a könyv 1000 példányból a Cseh és Szlovák Köztársaság magyarlakta területeire is.

NAGY FERENC:

Küzdelem a vasfüggöny mögött

Izgalmas vállalkozásba kezdett az Európa Könyvkiadó, amikor a História című folyóirattal közösen megindította *Extra Hungariam* sorozatát. Ebben olyan emlékiratok megjelentetését tervezték, amelyeket a korábbi rendszer könyvkiadása politikai megfontolásból nem tartott kívánatosnak. Így láttak napvilágot Horthy Miklós, Lakatos Géza és Kállay Miklós memoárjai. Nagy Ferenc miniszterelnök ehelyütt ismertető emlékirata a sorozat harmadik köteteként került a hazai olvasóközönség elé.

A könyv eredetileg a New York-i MacMillan Company kiadásában jelent meg 1948-ban – tehát alig egy évvel azután, hogy írójának el kellett hagynia hazáját. Az a kényszerű körülmény, hogy a szerzőnek levéltári anyagok (jegyzőkönyvek, levelek, egyéb dokumentumok) gyakorlatilag egyáltalán nem álltak rendelkezésére, alaposan megnehezítette a munkát, ám – s ezt kötetzáró tanulmányában Hőgye Mihály is meg erősíti – rendkívüli emlékezete olyan precízen megőrizte az eseményeket, hogy a jegyzeteket író Vida Istvánnak alig kellett itt-ott kiegészíteni az esetleges pontatlanságokat.

A könyv nemcsak és nem is elsősorban a szerző tragikus alakuló életének bemutatása, sokkal inkább megrázó erejű korrajz.

Az első részben a bissei parasztfiú sorsán keresztül az 1920-as, 1930-as évek paraszti világa tárul elénk. Képet kapunk az újjáalakuló Kisgazdapárttól, a Parasztszövetségről, s kitűnő portrékat azok vezetőiről, a későbbi koalíciós idők ismert politikusaikról. Külön fejezet foglalkozik a háborúval, a német

megszállással, melynek következtében a szerző maga is börtönbe került. Szabadulását – társaival együtt – Vladár igazságügyminiszternek köszönhetette, aki október 15-én – látva a kiugrási kísérlet kudarcát és Szálasi hatalomátvételét –, az utolsó pillanatban még intézkedett a gyűjtőfogházbeli politikai foglyok szabadon bocsátásáról. Az ország szovjet megszállását az ettől kezdve bujdosó Nagy Ferenc így valóban felszabadulásként élte meg – nem sejtve, miféle megröbáltatások várnak rá a következők években.

A következő fejezetek a „remény és kétség közt” vergődő nemzet azon sorsfordulóinak háttérét világítják meg, amelyeket mindedig nemigen tudott kielégítően föltárni, elemezni a történettudomány. Nagy Ferenc – pozíciója révén – fontos információk birtokába jut, jórészt ismeri a kulisszák mögött zajló eseményeket is, így meglehetősen pontos kép rajzolódik ki az olvasó előtt a legfontosabb epizódokról: a fegyverszüneti egyezmény megkötéséről, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság ténykedéséről, a kommunisták hatalmi ambícióiról, a hegemonia megszerzésére irányuló törekvéseikről, a választások körüli hercehurcákról, s mindközben olyan személyes tragédiáról, mint az édesanya elvesztése, akit egy orosz tank gázolt halálra Pécs környékén.

A következő három rész a koalíció megszületésének és válságának történetét foglalja össze.

Fény derül azokra a tervekre és akciókra, amelyek segítségével a szovjet támogatást élvező kommunisták (a belügyi tárca birtokában) szétzilálták, megsemmisítették az alakulóban lévő magyar demokráciát. Az ekkor már miniszterelnökként tevékenykedő Nagy Ferenc nap mint nap tapasztalhatta azt a nyomást, amely ekkor a kormányra nehezedett. A kommunisták által meghirdetett „reakció elleni harc” csak arra volt jó, hogy a választásokat nagy arányban megnyerő kisgazdákat kiűssék a nyeregből. A katonapolitikai osztály és a Rajk vezette belügy egyre-másra „fedte föl” az állítólagos államellenes összeesküvéseket, amelyek mind szélesebb körben érintik a kisgazda politikusokat, parlamenti képviselőket is. Az ördögi korból nincs kiút. A törvényességben és a jogban reménykedő Nagy Ferencnek szembeülniük kell a valósággal: itt már nyoma sincs jogállamiságnak. A törvényesség látszatát ugyan őrzik még valamelyest, de azt sem mindig tartják fontosnak (lásd pl. Kovács Béla elhurcolásának körülményeit). Nagy Ferenc sorsa is beteljesedik. Svájci tartózkodása idején intézik ellene tá-

madásukat Rákosiék. Sok választása nincs. Hazájában börtön vár rá vagy még rosszabb. De nem is ettől fél leginkább. Tildy Zoltánhoz írt levelében a következőként fogalmazza meg aggályait: „Személyes szabadságomat szívesen áldoznám fel, ha ezzel hazámnak a legcélszerűbb mértékben is hasznára lehetnék. Alaposan kell azonban tartani attól, hogy bizonyos idő után tölem produkálnának olyan vallomásokot a magyar közélet más polgári vezetői ellen, mint most ellenem Kovács Bélától, s így fokozatosan börtönbe kerülne mindenki, akire még a magyar parasztság és polgárság támaszkodhat.” Marad tehát az emigráció, ahonnan soha többé nem térhetett vissza hazájába.

Izgalmas, olvasmányos könyv Ferenc emlékirata, hiszen helyzetéből adódóan olyan eseményeknek lehetett részese és formálója a szerző, ami nemzedékünk számára már történelem. A könyv lapjairól élénk lépnek a kor sokat emlegetett politikusai, s immár emberközelből szemlélhetjük tevékenységüket, ítéltük meg tetteiket, cselekedeteiket. A Nagy Ferenc által rajzolt portrék nyilván elfogultak ilyen vagy olyan irányban, az események bemutatásában is megfigyelhető némi pártosság (ami teljes mértékben érthető), ám mindezek figyelembevételével is alighanem az egyik legértékesebb kordokumentumnak számít munkája.

Oláh András

IVÁNYI ISTVÁN:

Bács-Bodrog Vármegye földrajzi és történelmi helynévtára

Iványi István évtizedes kutatómunka s valamennyi jelentősebb hazai és külföldi – elsősorban bécsi – levéltár „átolvasása” után 1886-ban és 1892-ben kiadta *Szabadka szabad királyi város történetének* két kötetét, amelyek a szakma egybehangzó elismerésében részesültek. Lelkes szavakkal köszöntötte a szerzőt Pesty Frigyes és Dudás Gyula, Thim József és Erdújhelyi Menyhért, s a vármegye történelmi társulata tiszteletbeli tagjainak sorába választotta. Kései, *Visszaemlékezéseim életem folyására* című emlékiratában a történész elmondja: „Levéltári kutatásaim közben sok adatot találtam a vármegye történetére. Ezeket nem hagytam figyelmen kívül, hanem külön gyűjtöttem és feldolgozva egyes cikkeken és füzetekben adtam ki. Ezek közül különösen említendő a vármegye helynévtára öt kötetben, mely munka után szintén nagy elismerésben részesült és a vármegye földrajzi és történelmi múltját és jelenét tükrözteti vissza.”

A *Bács-Bodrog Vármegye földrajzi és történelmi helynévtára* első kötete 1889-ben, a második pedig 1895-ben jelent meg Szabadkán. A két könyvnek akkora sikere volt, hogy 1909-ben vármegyei támogatással újra kiadták, közben 1907-ben – ugyancsak vármegyei közreműködéssel – megjelent a III., a IV. és az V. kötet is. Az 1909-es kiadás bevezetőjében Iványi István elmondja: „Adataimat mindenütt a legelső forrásokból, az okmányokból merítettem, s összehasonlítottam a régibb részletes térképekkel. Felhasználtam a nyomtatásban eddig megjelent összes okmánytárakat és kutattam az országos, a vármegyei, a zombori kincstári és a bécsi hadilevéltárban...” Mindezek ellenére nehezen tudott volna megküzdni a feladatával, ha Steltzer Frigyes és Pesty Frigyes korábbi munkálkodása nem szolgáltatta „némi könnyebbítést”. Iványi István azonban nemcsak a történelmi okmányokra – a birtoklevelekre, az adományozó vagy eladási szerződésekre – alapozta helynévtárát, nemcsak a katonai és közigazgatási térképekre, de felbecsülhetetlen értéket jelent számára minden egyes szabadalomjegyzék vagy levél, vásári rendelet, adófizetői nyilvántartás – a török defter vagy a pápai adójegyzék –, egyházi rendeletet tartalmazó „leirat”, s az európai egyetemek és oktatóintézmények névjegyzékei is. E dokumentumok alapján névelmezést végez, s oknyomozást folytat, ami a maga korában már nem létező települések és földrajzi nevek történelmi múltjának kiderítése esetében válik igazán jelentőssé. E hatalmas méretű kutatómunka nyomán mintha maga a történelem került volna közelebb a táj lakóihoz. Kiderül, „Mátyás király 1463-ban szept. 11-én Zentán időzött átutazóban Szegedről Futak felé...”, s hogy „1506-ban egy Andreas de Zyntha, 1511-ben Philippus de Senta krakkói egyetemi tanuló”. Megtudjuk, hogy Zombor gyakori személynév volt Anonymusnál, s hogy a középkori város lakói vonakodva tettek eleget a határvidéken egyébként kötelező katonai kötelezettségeknek, s hogy az egykori Szabadka a Hunyadi család birtokához tartozott.

A történész azonban akkor van igazán elemben, ha a történelem során eltűnt településekről, falvakról vagy pusztai lakótelepekről kell szólnia. Ilyenkor az eltűnés okának felderítése során a szerző mélyebben merítkezik a történelmi valóságba. Czobor-Szentmihály és Daut települések esetében szinte a Délvidék teljes történelmét áttekinti. Elemzéseiből jól kiolvasható a vidék történelmének hármasságát: a magyar ki-

ráltság kora, a török hódoltság és a bécsi udvar által végzett újraépítések ideje. Daut község nevét talán első birtokosáról, Daut Istvánról kapta, akinek neve egy 1256-os okmányban szerepel. A birtok későbbi története szorosan összefügg a család történetével, s a dokumentumok homályos említést tesznek holmiféle várról vagy kastélyról is.

A kötetekből egyértelműen kiderül; a hajdani Bács, Bodrog és Csongrád vármegyék területén a török háborúkat megelőzően virágzó gazdasági élet volt, s az egyházi tevékenységből a kulturális élet gazdagságára is következtetni lehet. 1526 után rohamosan elnéptelenedett a táj, s az elmenekülő lakosság helyére délről lassan felszivárogtak a szerbek. „Már a mohácsi vész után, 1527-ben szerbek (Iván Cár) foglalták el a magyarok hajlékait, akik lassankint az ország felső vármegyéibe vonultak” – áll a már idézett bevezetőben. Mi több, a szerb lakosságot maga a török földesúr hívta be, így gondoskodva adófizető alattvalókról. Az új telepesek „most maguk nyelvére fordították át és ferdítették a magyaroktól elhagyatott előbbi falvak neveit és leginkább nomádeletű baromtenyésztők valának” – mutat rá a történelmi elemzés. Czerni Jovan és népe sokáig kegyetlenkedett a tájon, mígnem Török Bálint szabadkai földesúr a „Zenta melletti Tornynos helységben” 1529-ben megölte őt. A Délvidék jelentős része 1686-ban szabadult fel a török hódoltság alól, s ezzel történelmében új fejezet, az újraépítések kora kezdődött. Kezdetben a határőrvidek katonai megerősítése volt a cél, idővel azonban a bécsi kamarilla a vidék gazdasági erejére is egyre határozottabban számított.

Iványi István – feltehetően a megerőltető munka következtében – elveszítte szemvilágát, aminek következtében 1895. június 10-én nyugdíjaztatását kérte. A *Helynévtár III–IV.* kötetét csak egy évtizeddel később, az időközben felnőtt Lajos fia segítségével, Lugos város történetével egyidőben fejezte be. „Ohajtom – írta az 1909-es kiadás élére –, hogy Bács-Bodrog vármegye történeti és földrajzi múltjának felderítése körüli fáradozásomnak ezen újabb eredménye által is sikerüljön szeretett vármegyénk minden lakosának erkölcsi és értelmi gyarapodását elősegítenem! – Hazafias tisztelettel Iványi István.”

A *Helynévtár*nak szakmai körökben a Szabadka monográfiájához fogható, hatalmas sikere volt. Egyként dicsérték a fővárosi és a megyei lapok, Dudás Gyula, a pályatárs pedig a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulatának 1889-es Évkönyvében így fo-

galmazott: „Hézagot pótol e mű először is azért, mert a bácskai községek egyetemes történeti leírását még eddig sehol sem olvashattuk; hézagot pótol továbbá azért, mert a majdan egybeállítandó vm. monográfiája egy önálló részét bírjuk abban.” (Újra megjelent: EBI. Szabadka, 1991.)

Mák Ferenc

KUNTÁR LAJOS:

Hármaskönyv Csörötnekről¹

Kuntár Lajos a Vas megyei Csörötnek községben az I. világháború kitörésének idején látta meg a napvilágot, édesanyjának kilencedik gyermekeként, édesapja halála után egy hónapra. Földműves családból származott. Az édesapa elvesztése és a háborús idők nehéz sorsra juttatták a népes családot, de szorgalmas munkájuk lehetővé tette a fennmaradást és azt, hogy az elemi iskola elvégzése után a jó eszű legfiatalabb testvér mint bejáró diák elvégezhesse a gimnáziumot Szentgotthárdon. Tanár szeretett volna lenni, de az anyagiak ezt nem tették lehetővé. Alkalmi munkák végzése mellett 1935-től a *Vasvármegye* napilapnak külső munkatársa és budapesti tudósítója lett.

1966-ban tanári diplomát szerzett és lektorált. Szombathelyi könyv- és könyvtárkultúrája címmel írta meg disszertációját, és sokoldalú reprezentánsa lett a helytörténetnek, néprajznak és a népmesegyűjtésnek. Volt újságíró, nyomdász, könyvtári munkatárs, majd szakfelügyelő. A Vasi Szemle, az Életünk és a Vasi Honismereti Közlemények szerkesztőbizottságának tagja ma is. Összegyűjtött vasi népmesékből három kötete jelent meg, az Aranyrózsafa többször is.

Csörötnek történetét „három könyvben” tárgyalja. Az „Első könyv”-ben falujáról nyomtatásban megjelent írásai alapján összegezte. Főbb címek: Természeti viszonyok; Az aratás; Csatorna és a malom; György-napi szokások; Tökmagolaj „világpiaci” áron; Hova fészkelnek a gólyák?; Szentgotthárdi emlékek; Hova lett a cigánytelep?; Emlékezés Csörötnek légi bombázására; Az idős napközi otthona; Kispaszti gazdaság házi kelléktára; A hősi halottak emlékoszlója.

A „Második könyv”-ben dolgozta fel írásbeli adatait. Ezekből megtudjuk, hogy Csö-

¹Kiadja a Csörötneki Községi Közös Tanács. 1990. 240 old.

rötnek „... a Szentgotthárdi Cisztercita Apátság alapítása (1183) után, ennek jobbagy községeként keletkezett... Először, a környék más falvaival együtt 1350-ben szerepel az okmányokban”. Ettől az időtől kezdve napjainkig szakterületenként csoportosítva tárgyalja adatait. (Közigazgatási beosztás; Gazdasági és társadalmi viszonyok; A lakosság és élete; táplálkozás; népmozgalom; Cigányok a faluközösségben; Művelődés és népegészségügy; Néprajz; Népköltészet; Népviselet; Hitélet stb.).

A „Harmadik könyv” mottója: Az emlékek nem halványulnak. Nemcsak saját életét összegzi, hanem gyermekkori ismerőseinek vallomásaiból is közlétes részleteket, többek között „A tehenesfiúból tudományos osztályvezető”-vé lett Németh József és a Kanadából rendszeresen hazajáró Varga Imre élettörténetéből. Igen tanulságos a nem Csörötneken született Antal János élete is, akit a csörötneki befogadó családdal együtt kitelepítettek a hortobágyi Kónyatanýára. De amikor onnan három év múlva visszajött, ízig-veéig csörötnekié vált. A Csörötnekről származó Tóth Julianna szíve mélyén mindig csörötneki maradt, mert a halottak idekötik a szülő- és felnevelő falujához.

Végezetül a gyermekkorában még kilenc tagú Kuntár család sorsát olvashatjuk. A terebélyessé fejlődött család tagjainak élete és a falu jelenlegi hangulata adja szájába a következőket: „Ma már bizonyos, hogy újra lesz értéke a földnek, és lesznek akik az egyéni gazdálkodást választják. Csörötnek lakóinak nagy többsége, ahogy az egész magyarság, tehetetlen dühvel túrta a nyakára tett ígát. Istenhitét a legvadabb vallásüldözés közepette is megtartotta. Jövőjét is az Istenben bízza az ő segítségével és áldásával kívánja alakítani.” Ennek bizonyossága az 1989-ben emelt „Úr háza” az „Örök Ige temploma”.

Dr. Kovács Jenő

PAPP JÓZSEF:

Tiszacsege történeti néprajza

A tiszacsegei születésű Papp József megjelentette falumonográfiájának második kötetét. A Tiszacsege 1967-ben látott napvilágot, s a falu történetével foglalkozott. A most megjelent kötetben néprajzi témák kaptak helyet. Papp József életútja hosszú időre elszakadt a szülőföldtől. Budapesten dolgozott az ELTE főtítkáráként, kollégiumigazgatójaként, utóbb a tárgyi-néprajzi tanszék tudományos főmunkatársaként, de a szülő-

földjéhez fűződő kapcsolatait mindig ápolta (tanulmányainak nagy része Csegével kapcsolatos), s nyugdíjas éveire visszaköltözött szülőfalujába. Az utóbbi két év alatt rendezte sajtó alá kötetét, és szerezte meg hozzá a nagyszámú helyi támogatót.

Papp József különböző tudományos folyóiratokban írt már a csegei pásztorokról, dohánykertészekről, a kender szerepéről, a szálláskertekről, a vagyoneletrákokról és hiedelmekről. A Tiszacsege történeti néprajza című 379 oldalas munkája a címénél többet is kínál: a falu gazdálkodásán, településnéprajzi és építkezési leírásán túl társadalomnéprajzi fejezeteket (pl. a község népi igazgatása), folklórtémákat (pl. születés, házasság és az életkor alakulása, a hitélet, a hitvilág kérdései). Nyelvészeti szempontból is találunk fontos adalékokat: pl. a lakosok történeti névállományát, valamint számos nyelvjárási kifejezést.

A „történeti” jelzőt a jelenkorig értelmezi a szerző – igen méltányolhatóan. Szó esik tehát a község határában az 1970-es években talált hóforrásról, valamint az 1980-as években köréje települt üdülőövezetről. Szellemsen nyári szállásnak nevezi az üdülőt Papp József, a korábbi – igaz, gazdasági célú – nyári szállások mintájára. S egy rövid megemlézés erejéig szó esik az 1990-es helyhatósági választásokról is a falu népi igazgatásáról szóló fejezetben. A népi faluigazgatás olyan szereplőit mutatja be, mint a bírót, a törvénybíró (főesküdt), az esküdt, a kisbírók, a jegyzőt, az armások (fegyveres örök), a patrót (éjjeliőr), a porciószedőt, a helység gazdját (a közbirtokosság elnöke) stb.

Csegéről az egyik első tudományos leírást Kovács László közölte 1935-ben, a Néprajzi Értesítőben. Több tanulmányt írt még a tájról Balogh István is. Papp József tanulmányai és két könyve teszik teljessé a Csegéről és környékéről tudhatókat. (Ethnica, Debrecen. 1992.)

Balázs Géza

Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése¹

Az elmúlt esztendő Széchenyi-ünnepségeinek sorában kiemelt szerep jutott a tiszadobi Andrassy-kastélyban augusztus 30–31-

¹Dr. Dunka Sándor és Fejér László (szerk): Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése. Kiadja a Magyar Hidrológiai Társaság. Bp, 1991.

én megrendezett *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése* című előadóiülésnek. A Széchenyi Emlékbizottság és az Országos Vízügyi Főigazgatóság jövőtől most megjelent az előadások szövege, amelyek számot adnak a gróf talán legnagyobb szabású kezdeményezésének társadalmi-gazdasági körülményeiről, műszaki hatásairól.

Dr. Borsy Zoltán tanulmányában a Tisza-völgy vízrendszerének kialakulását tekinti át, kiemelve a folyóvizek szerepét az Alföld mai térszíni formáinak kialakulásában. Írásának értékét emeli, hogy a még korántsem befejezett kutatások legfrissebb eredményeit is összegzi. A régió vízi történetének kutatója *dr. Dunka Sándor* az átfogó szabályozásokig elvégzett vízi munkákról ad számot, *Hrenkó Pál* pedig a Tisza-völgy ármentesítési, folyószabályozási terveihez nélkülözhetetlen „mappációs” feladatok végrehajtásába – *Huszár Máttyás* és *Lányi Sámuel* mérnökök tevékenységének felidézésével – enged bepillantást. Hogy a Tisza átfogó szabályozási tervei milyen gazdasági és politikai viszonyok között fogalmazódtak meg, arra *dr. Szóke Domokos* tanulmánya próbál választ adni. A napóleoni háborúk felvevőpiacának igényeit a víztől elnyert termőterületek munkába fogásával kívánták kielégíteni. A sokféle érdek, ellenérdek szövevényét állhatatos diplomaciával, fáradhatatlan szervezőmunkával bogozta ki, s forta erős kötéllel Széchenyi, akinek farsztó tiszjai körüjtáiról *dr. Deák Antal András* ad számot.

A hazai irodalomban számos tévedés övezi a szabályozási tervek külföldi szakértőjének, *Pietro Paleocapának* személyét, akinek pályafutását *dr. Domokos Miklós* a források alapos tanulmányozásával rajzolja fel újra. *Eiben Endre* adatgazdag tanulmánya a Felső-Tisza szabályozását, s az azokból levonható műszaki tapasztalatokat elemzi; *Kovács Sándor* pedig a Tokajtól Tiszafüredig terjedő folyószakasz rendezése kapcsán vizsgálja a politika szerepét a műszaki alkotások megrendelésében, s kötelezettségét a máig elkészült védművek fenntartásában. *Dr. Hegedűs Lajos* egy régi kérdéskör megválaszolására vállalkozik az árvizek szintjének növekedése és a mederalakulás változása összefüggéseinek elemzésével. Arra, hogy az ármentesítő társulatok és a társulati mozgalom milyen szerepet játszott az ármentesítés és a belvízrendezés végrehajtásában, *dr. Goda Péter* mutat rá hiteles Körös-völgyi példák felemlítésével. Írásaiból kitűnik, hogy a korábban méltatlanul elhallgatott, s a vidék felvirágoztatásáért sokat tett helyi politikusok és az őket támogató mérnökök

mennyiben tudták a régió gazdasági fellendítését elősegíteni a kis- és középbirtokos gazdaközönség számára elvégzett vízi munkálatokkal.

Izgalmas és igen aktuális problémát feszeget *dr. Pálfai Imre* az aszályos esztendőök periodicitásának vizsgálatával, kiemelve, hogy az aszályok a vízszabályozások korát megelőzően is jellemzők voltak a magyar Alföldre. Az utóbbi száraz évek után várhatóan ismét csapadékosabb időszak következik, annak ellenére, hogy a Föld jelenlegi felmelegedési folyamata a Kárpát-medencébe jutó csapadék mennyiségét abszolút értelemben csökkenti. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy az árvizek valószínűsége csökkenni fog a jövőben. Éppen ellenkezőleg, a kevesebb csapadék sokkal szélsőségesebb eloszlása az árvizek gyakoriságát növelni fogja.

A szerzők sorát *dr. Paulus Alajos* vallo-mása zárja. A jeles filmrendezőnek megadott, hogy az utóbbi időkben sokat kárhozott kiskörei vízlépcső hatásterületének egy távol eső vidékén, a mezőhéki öntözőfűrt térségében végezzen – immár két évtizeden át – szociográfiai tanulmányokat. Az általa készített térbórák dokumentumfilm is bizonyítéka annak a fejlődésnek, amely a víz odavezetésével vette igazán kezdetét a korábban elmaradott vidéken.

A tartalmas kiadvány végén a Tisza-szabályozás témaköre iránt érdeklődők több mint száz forrásmunka bibliográfiai adatait találhatják meg *Szókéné Fekete Erzsébet* válogatásában.

F. L.

Az Erdélyi Múzeum újjászületése

Alig néhány nappal az 1989. év végi romániai változások után az erdélyi magyar tudományos élet legnagyobbjai elhatározták, újrakezdi az 1859-ben alapított, s csaknem félszázados szünetelésre kényszerített Erdélyi Múzeum Egyesület tevékenységét. A sikeres újjáéledést követően nem kellett sokáig várni a patinás folyóirat, az Erdélyi Múzeum újbóli útjára bocsátására sem.

Az erdélyi magyar tudományosság műhelyének, múzeumának létrejöttét számos sikertelen próbálkozás előzte meg. A XVIII. század második felétől egyre-másra jelentkeztek azok a többnyire magányos törekvések, melyek a tudományos élet megszervezését, tudós társaság, akadémia vagy múzeum létrehozását célozták. *Bod Péter* már 1756-

ban felvetette egy tudós emberekből álló társaság megalapításának gondolatát, nemzeti nyelvünk fejlesztésére, a tudomány művelésére. Egy évűzzel később Teleki József és néhány társa tett kísérletet olyan társaság felállítására, mely külföldi művek fordítását és megjelenését szorgalmazza. 1785-ben Bathányi Ignác katolikus püspök dolgozott ki részletes tervezetet egy tudóstársaság megszervezésére. Mindezek a kísérletek azonban csiráikban haltak el, a kortársak közönye nem tette lehetővé megvalósulásukat.

A változás II. József halála után kezdődött el. Az 1791-ben Kolozsvárra összehívott országgyűlésen a rendek elé került Aranka György tervezete az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságról. A véleményező bizottság múzeumi gondolattal bővítette ki a tervet, s javasolta a könyvek, képek, pénzek, címerek, feliratok és régiségek gyűjtését is. A bécsi kormány akadékoskodása miatt Bánffy György kormányzó állt a kezdeményezés élére, így 1792-ben Kolozsvárott létrejöhett a Kezírások Társasága, 1793-ban Marosvásárhelyen az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság, ami 1810-ig működött.

Döbrentei Gábor 1813-ban került Erdélybe, s hasonló tervek foglalkoztatták. 1814-ben megalapította az első erdélyi magyar folyóiratot *Erdélyi Múzeum* néven. Négyéves fennállása alatt a legnevesebb hazai írókat és tudósokat szolgáltatta meg. A szépirodalmi közlések mellett feladatának tekintette a nyelv-művelés, irodalom- és történettudomány ápolását. A folyóirat anyagi gondok miatt mindössze tíz számot élt meg, 1818-ban megszűnt. Rövid létezése ellenére előkelő helyet vívott ki magának a magyar sajtótörténetben. Döbrentei a Magyar Tudós Társaság mintájára akadémiai jellegű társaság tervét dolgozta ki, elkészítette a költségvetését, s megnyerte a főkormányzó támogatását is. 1818-ban Marosvásárhelyen, 1819-ben Kolozsvárott tartottak ez ügyben gyűlést. Már hozzáfekedtek a tudományos munkáldokához is, de felsőbb jóváhagyás hiányában ezt be kellett szüntetni.

Újabb tíz év elteltével Bölöni Farkas Sándor nyújtott be tervezetet az Erdélyi Nemzeti Múzeum felállításáról. Bár a gyűjtemény megteremtésére és fenntartására csak kevés támogatást kért, tervét a hivatalos körök közönnnyel fogadták. A múzeumi gondolatot azonban továbbra is ébren tartották a kaszinók és a magyar lapok.

Az áttörést a műgyűjtő, oklevélkutató gróf Kemény József és unokatestvére, Kemény Sándor nemes adománya jelentette. 1841-ben az országgyűlésre készülő követek

előtt felajánlották gazdag könyv-, oklevél-, kézirat- és ásványgyűjteményüket a Kolozsvárott felállítandó Nemzeti Múzeum céljára, s kérték a rendeket, hogy ezt mint országos fontosságú ügyet szorgalmazzák. Az 1842-ben megnyíló diéta már részletesen foglalkozott a múzeumalapítás tervével. A magyar és székely követek egyhangúan pártolták a gondolatot, a szászok ellenzése azonban megakadályozta Bécsben a szentesítést.

A szabadságharc bukása utáni dermedt csendet követően Mikó Imre vette kezébe a múzeum ügyét. Kemény József halálával félő volt, hogy a gyűjtemény elkerül Kolozsvárról. Ekkor Mikó Imre a több mint 10 holdas diszkert közepén álló emleletes villáját ajánlotta fel a létesítendő múzeum céljára. 1857-től megindult a gyűjtemények tevékenységét támogató egyesület szervezése, 1859-ben pedig – többszöri személyes közbelépésre – sikerült Bécsben kieszközölnie az uralkodói jóváhagyást. Hosszú küzdelem eredményeként 1859. november 23-án – a magyarság lelkes részvételével – megnyílt Kolozsvárott az Erdélyi Múzeum Egyesület alakuló közgyűlése. A nap az önkényuralom időszakának legnagyobb ünnepe volt Erdélyben. Az egyesület elnöke Mikó Imre, alelnöke Lázár Miklós, a múzeumi gyűjtemény vezetője Brassai Sámuel, az első könyvtáros pedig Szabó Károly lett. Az alapszabály három célt tűzött ki: múzeumot állít és tart fenn, gondoskodik az anyag tudományos feldolgozásáról, valamint a tudomány és művelődés magyar nyelvű terjesztéséről, kiadványok megjelentetésével, előadások szervezésével. A múzeum anyaga 15 ezer könyvből, ezer oklevélből és kéziratból, több ezer érméből, régészeti tárgyból, természeti ritkaságból, ásványból, kőzetből állt.

1860 februárjától kezdve megkezdtek a tudományos ülések tartását, egy évvel később kiadták az első évkönyvet. 1861 és 1873 közt hat évkönyv jelent meg Brassai Sámuel szerkesztésében. 1871-től ezt a szerepet az Erdélyi Múzeum című folyóirat vette át. Időközben azonban fontos esemény történt, 1872-ben megkezdte működését a kolozsvári tudományegyetem. Az egyetem létesítéséhez nagymértékben hozzájárult a Múzeum Egyesület, amely az egyetem rendelkezésére bocsátotta nagy értékű tudományos gyűjteményét, sőt, később a klinikák építésére a Mikó-villa 10 holdas kertjét is. Az ingyenes telekátengedés annak reményében történt, hogy az állam e területen a zsúfolt múzeumi gyűjtemények elhelyezésére új épületet emel, de ez sajnos nem valósult meg. Az Erdélyi Múzeumot Finály Henrik indí-

totta el 1874-ben, a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály folyóiratának, s Erdély legjelentősebb magyar nyelvű tudományos orgánuma lett. 1917-ig folyamatosan jelent meg.

Erdély elcsatolása nehéz helyzetbe hozta a *Múzeum Egyesületet*. A kolozsvári egyetem átvételekor a román állam kezébe kerültek a múzeumi gyűjtemények. Hamarosan megkezdődött az egyesület elleni hajszá, a kormányzat mindent megtett megfojtására. Kétségbe vonták az egyesület jogi személyiségét, hamis vádakkal eljárást indítottak ellene, megpróbálták elrománosítani a vezetést, a magyar alkalmazottak számát fokozatosan csökkentették.

A nehéz anyagi helyzeten gróf Wass Ottília végrendeleti hagyatéka segített, aki egy Kolozsvár főterén álló bérházat adományozott az egyesületnek. Okos gazdálkodással a ház jövedelméből 10 év alatt egy másik épületet is vettek. Így 1930-tól fellendült az egyesületi élet, évente 25–30 előadást tartottak, s folytatták a vidéki vándorgyűlések sorozatát is. 1930-tól ismét megjelent az Erdélyi Múzeum, György Lajos, illetve Szabó T. Attila vezetésével. Észak-Erdély visszacsatolásának négyéves időszaka szabaddabb fejlődési lehetőséget nyújtott az egyesületnek is. Ismét szorossá vált a kapcsolat az egyetemmel és az újonnan alapított Erdélyi Tudományos Intézettel. A gyűjtemények nagy gyarapodásnak indultak, megsokasodtak az előadások, az Erdélyi Tudományos Füzetek tanulmányai. Mindezt előmozdította a tekintélyes államsegély, az akkori vezetés szükségesnek tartotta az erdélyi tudományos élet fellendítését.

Az újabb hatalomváltozás még kevesebb lehetőséget adott a Múzeum Egyesületnek. A kibontakozó totalitárius rendszer előbb az Erdélyi Múzeum folyóiratot szüntette meg, majd az egyesületet is felszámolta. Az Erdélyi Múzeum utolsó száma 1947-ben jelent meg, de a kiszedett íveket a nyomdából egyenesen a zúzdába küldte a hatalom. Csak néhány hajtogatott példány menekült meg, s jutott el Magyarországra. Ezt a rendkívül ritka folyóiratszámot jelentette meg 1990-ben reprint kiadásban két magyarországi tudományos társaság.

1947-ben az „elvtelen magyar egység” ellen indított politikai hecckampány keretében önkényesen leváltották az egyesület vezetőit, majd 1950 februárjában megszüntették működését. Négy évtizednek kellett eltelnie, hogy a Ceausescu-diktatúra bukása után hamvaiból föltámadhatott az Erdélyi Múzeum Egyesület. 1990. január 5-én, a még

élő tagok elhatározták a munka beindítását, március 22-én lezajlott az alakuló közgyűlés, május 9-én megtörtént a jogi személyként való bejegyzés. Az október 27-i közgyűlésen Jakó Zsigmond elnöki megnyitójában vázolta a tennivalókat. „A Múzeum Egyesület egyenlő felelősséget hordoz minden egyes tudományszak magyar nyelven való művelését illetően, mert meggyőződése, hogy párhuzamos és együttemű fejlesztés nélkül nem képzelhető el egészséges tudományos élet. Mégis úgy észleli, hogy társadalmunk a mostani körülmények között az elmúlt évtizedek egyoldalúságaiból származó torzulások sürgős eltüntetését kívánja, éppen a tudományok közötti egyensúly helyreállítása érdekében. Teljes joggal elvárja tőlünk, hogy kiemelt figyelmet fordítsunk a mesterségeken elsorvasztott önismereti diszciplínák, tehát a magyar és erdélyi történelem, a magyar nyelv és irodalom, a néprajz, a szociológia és a nemzeti kisebbségek szempontjából annyira lényeges jogtudomány, valamint a modern időkben egyre fontosabb műszaki tudományok fejlesztésére. Az Erdélyi Múzeum Egyesület ezeknek az elvárásoknak töle telhetően minden erővel igyekezni fog eleget tenni.”

Nem kellett sokáig várnunk az Erdélyi Múzeum újjászületésére sem, 1991-ben immár harmadszor indult útjára a folyóirat, hogy betöltse az erdélyi tudományosságban tátongó űrt. A 44 év kényszerű szünet után változatlan külsővel megjelenő Erdélyi Múzeumban¹ Benkő Samu köszönti az olvasót, s foglalja össze a lap célkitűzését. „Folyóiratunk Erdély földje és népei múltjának, jelenének és jövődjének minden felmerülő kérdését szakszerűen, módszeresen, szigorú tudományos tárgyiszerűségre törekvően és a napi politika esetlegességétől óvakodva kívánja tárgyalni.”

A tanulmányok nagy része az utóbbi évtizedekben háttérbe szorított erdélyi magyar történettudomány műhelyeiből került ki. Nagy György a kisebbségi kérdés nemzetközi jogi vonatkozásait vizsgálja a második világháború utáni évtizedekben. Hosszú út

¹ Erdélyi Múzeum LII. kötet 1947. 1–4. füzet (reprint kiadás) Bp. 1990. Magyar Néprajzi Társaság és Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadása. Részletes tartalmát lásd a Honismeret 1991. 3. számának 103. oldalán.

² Erdélyi Múzeum LIII. kötet 1991. 1–4. füzet. Kolozsvár, 1991. Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása.

vezetett az 1946–1949-es párizsi béketárgyalásoktól, amikor tudatosan mellőzték a kisebbségvédelmi szerződéseket, az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Egyesítőokmányáig, az 1975-ös helsinki értekezletig vagy az Európa Tanács kisebbségvédelmi kezdeményezéseig. A háború utáni két évtized érdekeltensége nagyban hozzájárult a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarság sorsának illetően alakulásában.

Benkő Elek az udvarhelyszéki Rugonfalva középkori református templomáról ír. Az 1981-ben történt restaurálás során a templom belsejében több, eddig lappangó részlet került napvilágra. Teljesen kibontották és helyreállították azt a tíz évvel korábban előkerült XV. századi falképet, ami a királyok imádatát ábrázolja. Egy XVII. század derekáról származó rovásírásos felirat is előbukkant, felirata: Itt járt Jeddi Miklós.

Imreh István gazdaságtörténeti témát érint. A paraszti faluközösségek, földesúri falvak rendtartásait, földesúri, fejedelmi uradalmak utasításait teszi közzé, 1580–1635-ből.

Varga Árpád azt vizsgálja, hogyan alakult ki az 1584-ben alapított székelyudvarhelyi tímárcéh hatalmas iratanyaga, amely több mint hatszáz oklevélből, iratból, jegyzőkönyvből áll, s messze kiemelkedik a céhek közül. Az iratokat legnagyobb részben a céhen kívüli városi értelmiség, jegyzők, ügyvédek, ülnökök hozták létre.

Jakó Zsigmond a 250 évvel ezelőtt született tudományszerető, könyvtáralapító püspök, Batthyány Ignác emlékének adozik. A püspök által létrehozott Batthyányeum jól ismert, de alkotójára eddig kevés figyelem esett. A szerző áttekinti és értékeli Batthyány történetírói munkásságát, tudományszerető tevékenységét, a könyvtár és a csillagvizsgáló megalapításának részleteire igyekszik fényt deríteni. Közli a tervezett tudóstársaság alapszabályát és munkatervét is, ami azonban nem valósult meg. A sikertelenség okát abban jelöli meg, hogy a püspök egyedül a latint tekintette a tudományok nyelvének, holott ekkor már igen erősen jelentkezett az igény az anyanyelvű tudományművelésre.

Neoklasszicizmus az erdélyi magyar irodalomban a címe Egyed Emese dolgozatának. A barokk szerves folytatásaként jelentkező irányzat a XVIII. század végén, a XIX. század elején létezett. Erdélyben többek közt Baróti Szabó Dávid, Barcsay Ábrahám, Aranka György, Döbrentei Gábor, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi Miklós képviselte

ezt az irányzatot, s az első folyóirat, az Erdélyi Múzeum.

A Szemle rovatban az utóbbi évek néhány fontos, tudományos igényű, erdélyi témájú könyvről készült recenzió található. A folyóirat utolsó része az egyesületi élet híreiről tudósít. Megrázó rövidségű az a jegyzőkönyv, amit az 1950. február 12-i intézőbizottsági ülésen vettek fel, melyben a résztvevők az Erdélyi Múzeum Egyesület feloszlását követően megbízatásukat megszüntetnek tekintik. Az 1990. október 27-i közgyűlésről közlik Jakó Zsigmond elnök megnyitó beszédét és Kiss András főtítkárszámolóját. Az eseménynaptárból megtudjuk, hogy az eltelt rövid idő alatt milyen tevékeny volt az egyesület, több megemlékezést, tudományos ülést, előadást tartott, s a szakosztályokban is több tucat rendezvény zajlott. Folytatódik az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozat, s hamarosan várható az orvostudományi, valamint a műszaki tudományi szakosztály közleményeinek megjelenése is.

Az Erdélyi Múzeum újraindulása a jelenlegi nehéz időkben igen fontos esemény, felér egy új alapítással. Az egyesület és folyóirata újjászületése azonban csak egyik oldala az erdélyi magyar tudományos életnek. Jakó Zsigmond szavaival: „Világosan kell látnunk, hogy tudományosságunk a jövőben csak két lábra állva lehet korszerű és eredményes. Az egyik lába a magyar nemzetiségi tudományos szervezet, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a másik viszont az állami magyar felsőoktatás kell legyen.” Szeretnénk remélni, hogy mihamarabb megszületik Erdély magyar egyeteme is.

Udvarhelyi Nándor

Bibliotheca Musei Tapolcensis

Ez évben is figyelemre méltó tudományos munkára vállalkozott a *tapolcai Városi Múzeum*: két évente megjelenő évkönyve, a *Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* mellett most egy új sorozatot indított el *Bibliotheca Musei Tapolcensis* címmel. A könyvsorozat célja az, hogy a múzeumban folyó tervszerű kutatások – gondolunk itt elsősorban a régészetre és az iskolatörténetre – eredményeit tegye közzé a forrásfeltárás és -feldolgozás tudományos igényével. A sorozat most megjelent első kötete a *Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája 'Tapolcai csoportjának' Balaton környéki lelőhelyei* címet viseli. A kötet bevezető, terjedelmes tanulmányát – azonos címmel – a szerkesztő, dr. Töröcsik

Zoltán múzeumigazgató és munkatársa, a keszthelyi Balatoni Múzeum nyugalmazott igazgatója, dr. Sági Károly írták. A szerzők itt arra vállalkoztak, hogy a tapolcai Templom-dombon, illetőleg a közeli Plébániakertben 1987–1989 között végzett ásataik konkrét, korábban már részben publikált eredményeit kiterjesszék a Dunántúl egy jelentős területére: Kaposvártól Győrig. A szerzők hipotézise szerint a tágabb értelemben vett égei-anatóliai kultúrkör neolitikus földművelésen alapuló eredményei a Balkánon keresztül jutnak majd el a Kárpát-medencébe. E korai földműveskultúrának a régészettudomány legjelentősebb jugoszláviai lelőhelye után a Starčevo-kultúra nevet adta, nálunk ugyanakkor az Alföldön Körös-kultúra a neve. (Szakmai körökben a két, azonosnak tűnő régészeti kultúrát Körös-Starčevo kultúra néven ismerik). E kultúrának – nyilvánvalóan – meg kellett jelennie a mai Dunántúlon is, s az eddigi kutatás valahol Kaposvár–Dombóvár vonalában, a Kapos folyótól délre vonta meg annak északi határát. E feltételezés most megdőlt, hisz az említett határnál jóval északabbra is előkerültek a Körös-Starčevo kultúra lelőhelyei; mi több, a szerzők tanulmányukban azt tételezik fel – s ezt lépésről lépésre bizonyítják is –, hogy a Körös-Starčevo kultúrát felváltó, immáron a neolitikum fejlettebb szakaszát is jelentő Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája között az átmenetet a Tapolcán előkerült jellegzetes leletanyag jelenti, s ennek alapján javasolják éppen régészeti irodalmunkban a *Tapolcai csoport* elnevezés bevezetését. Hogy a szerzők feltételezésüket kellő bizonyítékokkal alá is támaszták, két évig végeztek régészeti terepbejárásokat a Balaton régiójában, a Bakonyban, Somogyban és a Kisalföldön. Az itt összegyűjtött anyagot – részletező tanulmányuk kiegészítéseként – több mint száz táblán elsőként adják most közre, elsősorban forrásfeltáró céllal.

Nagy érdeklődésre tarthat számot dr. Cseplák György, a salgótarjáni megyei kórház osztályvezető főorvosának tanulmánya.

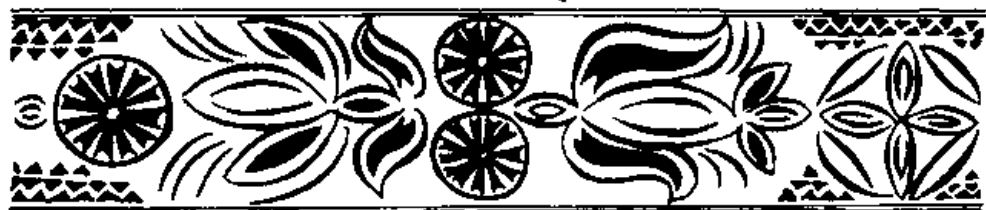
A szerző a fentebb említett, Sági és Töröcsik által összegyűjtött anyagot az archaeodermatológia szemszögéből vizsgálja: az agyagedényeken fennmaradt köröm- és ujjlenyomatokból von le következtetést a kultúrát hordozó etnikum (nép) hovatartozását illetően. Végső megállapítása az, hogy a Tapolcai csoport kultúrájának megteremtői dél felől, a Balkán félszigetről érkezett gracilis, alacsony termetű, ún. protomediterrán népek voltak.

A keszthelyi Helikon Kastélymúzeum tudományos munkatársa, dr. Füzés Miklós itt közölt munkájában ugyancsak a fenti ásási anyagot veti vizsgálat alá az archaeobotanika aspektusából, *A Dunántúl korai növénytermesztése és növényletelei* címmel. A mély szakmai ismeretekről tanúskodó terjedelmes tanulmány azonban nemcsak a Tapolcai csoport leletcinek részletes vizsgálatára tér ki, hanem kiterjeszti azt a Kárpát-medence – illetőleg annak határain túli – hasonló leletanyagára is.

A kötet két rövid tanulmánnyal zárul. Az Erdélyi Balázs–Kása Imre szerzőpáros nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy meghatározza a Tapolcai csoport régészeti leletanyagának *abszolút korát*. A budapesti Műszaki Egyetemen végzett termolumineszcens vizsgálatok eredményeként megállapítják, hogy a Tapolcai csoport anyaga a Kr. e. V. évezred közepére datálható. E tanulmányt jól egészíti ki Varga István dolgozata, aki természetudományos vizsgálatai alapján megállapítja, hogy a tapolcai régészeti anyag egykori telepről származik, azaz Tapolca – közelebbről az állandó hőmérsékletű, meleg vízű tó partja – már az újkőkor korai szakaszában is emberi településnek adott helyet.

A Bibliotheca Musei Tapolcensis sorozat első, röviden bemutatott kötetét – mely a tapolcai Városi Múzeumból (8300 Tapolca, Városi Múzeum) utánvéttel is megrendelhető – melegen ajánljuk mind a szakemberek, mind pedig a régészettudomány iránt érdeklődők számára. (Tapolca, 1991.)

Török Lilla

Vetelő díszítésének részlete, Kalotaszeg, XIX. szd. közepe (Székely Judit)

A honismeret a hazai sajtóban

Augusztus

1. Minden év első augusztusi vasárnapján, Tatán megrendezik a Porcinkula néven ismert, a ferences barátok által meghonosított búcsút, amikor is a városból elszármazottak hazlátogatnak (MN). – A Kunszentmártoni Helytörténeti Gyűjtemény 1968-ban kapott végleges helyet a volt Nagykun Kerületi Börtönben. Itt őrzik a Tiszazug tárgyi, szellemi kultúráját (ÜN). – A Csesztregen megnyílt szakrális és néprajzi tábor tagjai négy országból érkeztek és a falu Szent István alapította plébániatemplomának felújításán, s a község néprajzi gyűjteményének konzerválásán munkálkodnak (ÜM). – Az abonyi Abonyi Lajos Falumúzeum Baráti Köre tervei között szerepel, hogy méltóan megemlékezzenek Arany Jánosról, foglalkozásokat tartanak népi játékok készítéséről s a diákokat helytörténeti dolgozatok írására ösztönzik (ÜN).
3. A Győr-Moson-Sopron megyei tűzoltóparancsnokság vándortáborát szervez gyerekek részére, s 12 napig járják a megyét, miközben tűzoltó-relikviákat gyűjtenek, tűzvédelmi próbákat teljesítenek (KA). – Gömörszőlősen a szabadtéri múzeumban Szombathy Pál és Tóth Sámuel néptanítók emlékére emlékoszlopot állítottak, melynek díszítő motívumait egy nemzetközi alkotótábor résztvevői faragták (ÉM). – A csongrádi Tari László Múzeumban Lábadai Károly előadást tartott a drávaszövegi magyarság tíz településének történetéről, néprajzáról s a jelen idők tragédiáiról (DV). – Kétszáz éve emelték mezővárosi rangra a most csak nyolcszáz lelket számláló Nágocs községet. A jubileumi ünnepre gazdag helytörténeti kiállítás nyílt. (SH).
4. A bagi Helytörténeti Baráti Társaság Bag 600 éves elnevezéssel alapítványt hozott létre, elsősorban egy emlékmű költségének biztosítására. Helytörténeti pályázatot is hirdettek s a beérkező munkákat Bagi emlékek címmel kiadványban jelentetik meg. (PMH). – A zsáki művelődési ház honismereti szakköre a Lakitelek Alapítvány támogatásával országjárást szervez Szarvasra és Egerbe. (HBN).
5. Az abai Pátria Egyesület a fehérvári István Király Múzeum szakmai támogatásával honismereti tábort szervez az abai fiatalok részére. A táborozók gyűjtéséből kiállítást fognak rendezni. (FMH). – A mezőkövesdi népművészeti napok keretében, Család és otthon Matyóföldön címmel kiállítás nyílt a közösségi házban. (ÉM).
8. A tiszaföldvári Hét Vezér Alapítvány szervezésében nemzetközi tábor nyílik, ahová közel száz gyerek érkezik Erdélyből, Kárpátaljáról és a Vajdaságból (ÜN). – A szolnokiak szervezésében kisebbségi nemzetközi tábort nyitnak meg Ábrahámhegyen, ahol mintegy száz fiatal programjának alapfogalata a honfoglalás felidézése lesz (ÜN).
10. Kutatótábort szervez a maribori és a Zala megyei levéltár a múlt iránt érdeklődő fiatalok számára. Előbb Szlovéniában Muravidéken, Csentében és Lendván, majd Lovásiban és Szécsiszigeten gyűjtik a múlt emlékeit (ÜM).
11. Falukutató egyetemisták járják a Hernád völgye településeit s a szervezők a falurajzokat kiadványban is összegeznék szeretnék (DH).
12. A győrzámolyi helytörténeti múzeumban egyetemisták segítkeznek a tárgyi emlékek rendezésében, dr. Filep Antal professzor vezetésével (KA). – A mesztegyői faluházban nemzetközi honismereti találkozót tart a Honismereti Szövetség, a Somogy Megyei Honismereti Egyesület és a Mesztegyői Honismereti Egyesület (MN). – A kanizsai városvédő egyesület a városról és környékéről filmet készített. Elkészült egy 28 perces olasz nyelvű változat is, amelyet a közeljövőben az olasz televíziók is bemutatnak (ZH). – Litér 1982-ben volt 900 éves, akkor a falu vezetői nem vállalták a megemlékezést. Most tízéves kiséssel került sor az ünnepségre, melynek keretében a honismereti kör tagjai kiállítást rendeztek (NA). – Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola honismereti köre dr. Kozári József vezetésével Boldog községben táborozott, ahol egy évvel ezelőtt felfedeztet avar temetőben folytattak feltáró munkát (HMH).
13. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete gondozásában az utóbbi évtizedek során több mint 150 néprajzi kiadvány látott napvilágot. Az intézet vezetőjével, Ujvári Zoltán professzorral hosszabb beszélgetést közölt az Új Magyarország (ÜM).
14. A hajdúság története és néprajza című állandó kiállítás nyílt meg a Hajdúsági Múzeumban (MN).

16. A sárospataki Rákóczi-várban felavatták a Pro Patria Hagyományörző Gyermekszövetség zászlaját s ezzel a Magyarok III. Világtalálkozójának társrendezvényeként megkezdődött a határainkon innen és túl élő hagyományörzők első nemzeti testvérतालálkozója (VH).

17. A novai Hegyközségi Hagyományörző Egyesület és a polgármesteri hivatal a novai hegyen Szent Orbán tiszteletére szobrot állíttatott fel (ZH).

19. A Somogyi Hírlap A múlt és a szülőföld vonzásában címmel interjút közöl Kanyar Józseffel, a Honismereti Szövetség elnökével (SH).

21. A 16. alkalommal meghirdetett Győr-Moson-Sopron megyei Szülőföldünk elnevezésű honismereti, helytörténeti és néprajzi pályázatra 89 tanulmány érkezett (UM).

22. A debreceni megyei közgyűlés Kölcsey Ferenc-díjjal tüntette ki Ujváry Zoltán néprajztudóst, Naghy Zoltán festőművészt és Szamosújvári Sándor honismereti szakkör-vezetőt (HBN).

26. Hajdúhadházán emlékszobát rendeztek be Madai Gyula volt nemzetgyűlési képviselő munkásságáról (HBN).

27. Kiskunfélegyházán az egykori kiskun kapitány, Kalmár József és felesége, Fazekas Anna emléktábláját ismét visszaállították régi helyére. Az ünnepi megemlékezést Fekete János helytörténeti kutató tartotta (PN).- A berkenyei önkormányzat egy régi

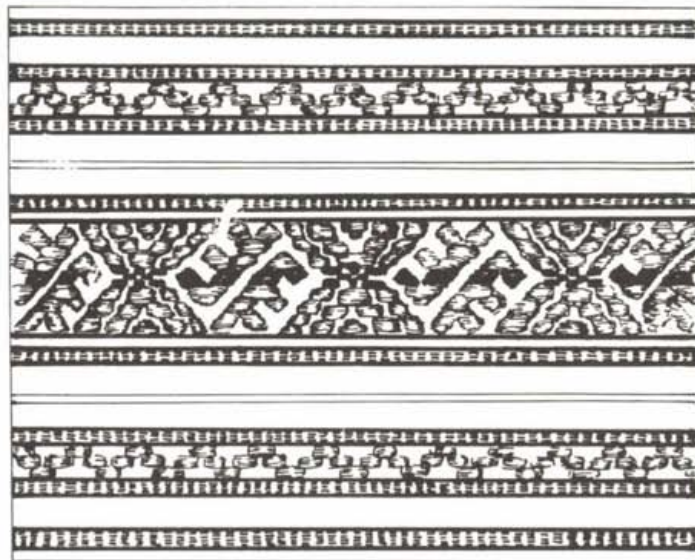
épületet vásárolt, amelyben német nemzeti-ségű helytörténeti gyűjteményt kívánnak létesíteni (NMH).- A Nemzeti Örökség Bizottság a közelmúltban a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Csengerben és Nagygyécen kihelyezett ülést tartott. A tanácskozáson a testület nemzeti örökséggé nyilvánított 32 dunántúli és budapesti templomot (UM).

29. A Répce-mente történetére és néprajzára vonatkozó gyűjteményt, amely Szabó József egykori honismereti kutató hagyatéka, a büki önkormányzat megvásárolta az örökösöktől (VN).

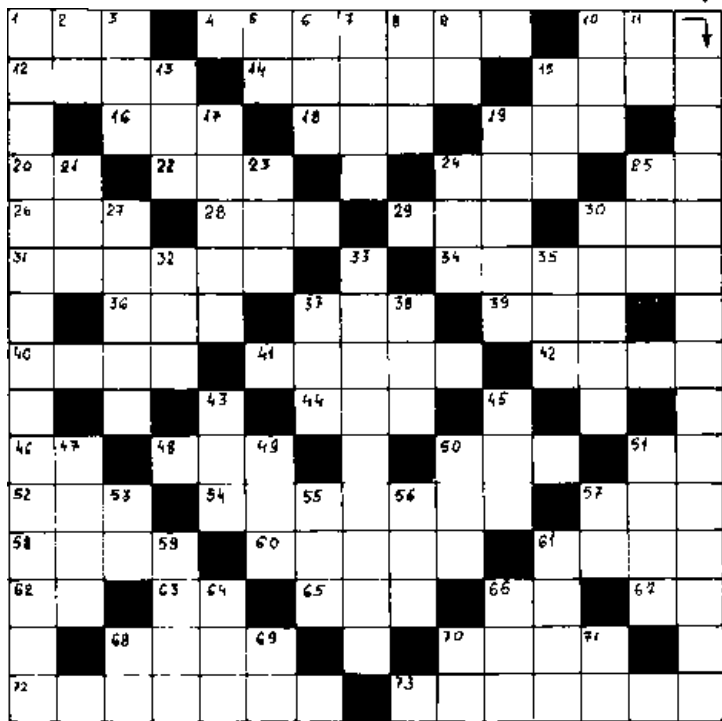
31. A Sárvári Huszármúzeum Baráti Köre huszártalálkozót hívott össze, amelyre 17 országból érkeztek a valamikori magyar huszárok (MN).

A figyelt újságok:

Délvilág (DV), Esti Hírlap (EH), Észak-Magyarország (EM), Heti Pesti Riport (HPR), Heves Megyei Hírlap (HMH), Kisalföld (KA), Magyar Nemzet (MN), Napló (Na), Nógrád Megyei Hírlap (NMH), 24 óra (Ó), Pest Megyei Hírlap (PMH), Petőfi Népe (PN), Reggeli Délvilág (RDV), Somogyi Hírlap (SH), Új Dunántúli Napló (ÚDN), Új Néplap (UN), Zalai Hírlap (ZH).

Bukovinai vászonszöttes, részlet. Tervező-kivitelező: Lőrincz Aladárné, Majos (Székely Judit rajza)

KOSSUTH-IDÉZET

- Ne civakodjunk afölött, hogy mik voltunk: (lásd folytatását függőleges 1., vízszintes 10. sor alatt.)

VÍZSZINTES: 1. ...los németül végtelen. 4. Zeusz féltékeny és szeszélyes hitvesének szülőhelye volt. 12. E városban lakott 1848. október 19-től 22-ig Kossuth Lajos. 14. Munkahely. 15. Helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 16. Folyadékot. 18. Menyasszony. 19. Cínke angolul. 20. Kimondott betű. 22. Tápláló ital. 24. Minőség-ellenőrző röviden. 25. Vas Károly monogramja. 26. Fanyar gyümölcs. 28. Omladék. 29. Van ilyen munkás is. 30. Ébred. 31. Trappolás. 34. Magában élő ember. 36. Ilyen fűtőkészülék is van. 37. Ezen az oldalon helyezkedik el a szív. 39. Gléda. 40. Idegen férfinév. 41. Birói öltözék. 42. Hegy Jeruzsálem déli részén. 44. Gyom. 46. Nádasdy Kálmán monogramja. 48. Testrész. 50. Építészeti stílus. 51. Belgiumi és norvégiai gépkocsik jelzése. 52. Másik testrész. 54. Dalárdák. 57. Kecsfajta. 58. Víz szintje lejjebb megy. 60. Nem rokon. 61. Pénzintézet. 62. Rádium vegyjele. 63. Két különböző magánhangzó. 65. Ilyen lövészet is van. 66. Tantál vegyjele. 67. Kicsinyítőképző. 68. ...egyenleg a televízióban. 70. Pásztorvisélet. 72. Ürmös palinka. 73. Kisebb darabokra vág.

FÜGGŐLEGES: 2. Kettős betű. 3. Nem áll szilárdan. 5. Szív közepé. 6. Azonos a 18. vízszintessel. 7. Latin haladék. 8. Nem ide. 9. Salamon Anikó monogramja. 10. Nem ezt. 11. Molnár István monogramja. 13. Legelő. 15. Dunántúli

csatorna. 17. Női név. 19. Folyó a Bánságban. 21. Füg. 23. Jövendőmondó. 24. Latol. 25. Magot hint. 27. Pénzt visszaad. 30. Övez. 32. Csak félig táncol. 33. Enkitől agyagból készített lény, aki az élet vízében leszállott az alvilágba Innin feltámasztása végett. 35. Ruhát tisztít. 37. Helység Pest megyében. 38. Höemelkedés. 43. Horoszkópjel. 45. Széptevés. 47. Kerti szerszám. 49. Szánkó. 50. Azonos a vízszintessel. 51. Azonos a 61. vízszintessel. 53. Rádium vegyjele. 55. Óra keverve. 56. Széles csik. 57. Bárium vegyjele. 59. Ékítmény. 61. Játékszer. 64. Csigafajta. 66. Földet művel. 68. Betű kimondva. 69. Tendo. 70. Azonos a 9. függőlegessel. 71. Ausztriai és belgiumi gépkocsik jelzése.

Mokos István

Beküldendő a szerkesztőség címére a függőleges 1. vízszintes 10. Határidő: 1993. február 28. A helyes megfejtők között a Lakitelek Alapítván ajándékként tíz értékes könyvet sorolunk ki.

Az 1992/6. számban megjelent keresztretjén helyes megfejtése: MUROKORSZAG - PÁSZTÓN - ÖLVASÓKÖR - KÉPES LEVELEZŐ LAP - BATTHYANYIGNÁC. A helyes megfejtők közül jutalmat nyertek: Bocz Péter, Hajdúdorog - Czomba Zoltán, Paszab - Fehér Ildikó, Budapest - Fehér László, Üllő - Kozma Dániel, Budapest - Petrányi Kálmánné, Győr - Kosta Ferencné, Budapest - Tótkáné Kiss Ilona, Acsa - dr. Varga Györgyné, Budapest - Verebéli András, Mátaverebély.

A jutalomkönyveket a Lakitelek Alapítványtól a nyertesek postán kapják meg.

Kenderesi katolikus templom

A Horthy család Kenderesen

A Horthy család képviselői – özvegy Horthy Istvánné és fia István, a Magyar Tengerészeti Egyesülete, a Vitézi Rend képviselői – augusztus 20-án tárgyalásokat folytattak a helyi önkormányzattal Horthy Miklós hamvai hazahozatalának lehetőségeiről, hogy végső nyughelyére, a kenderesi családi kriptába helyezhessék el. A tárgyalások további előmenetelétől függ, hogy jövő ősszel talán sor kerülhet erre az eseményre.

Szabó Sándor felvételei

*A Horthyak
családi kriptája*

*Diszörtség
egykori honvédruhában...*

